

ВАСИЛЬ ЯШАН

**Стрілецька Дивізія „Галичина“
Станиславівська округа
в роках 1943-44**

СТРІЛЕЦЬКА ДИВІЗІЯ „ГАЛИЧИНА” СТАНИСЛАВІВСЬКА ОКРУГА В РОКАХ 1943—44

Вістки про творення українських військових формацій

В місяці червні і липні 1941 року в початках другої світової війни Станиславівську округу окупувала мадярська армія. Мадяри мали також нагляд над адміністрацією округи, що її насправді виконували українці, і то до часу, коли в початку серпня того року управу від мадярів перебрали німці.

Українська молодь зайнятих теренів під тогочасним враженням, що твориться українська держава, дуже нетерпеливо ждала на покликання збройної повинности. Але німці, які самі думали завоювати світ, не мали заміру давати зброю в руки, на їх думку, расово меншевартного населення зайнятих теренів. Десь в листопаді 1941 р. німецька влада всеж проголосила набір до армії. До Станиславова з'їхалось кілька тисяч наших молодців, але скоро з нічим розчаровані вернулись у свояси. Німцям, мабуть, ішлося про перевірення раси, бо їх армія ще йшла переможно вперед. Приняли тоді всього кільканадцять добровольців, яких включили в німецьку армію. Але вістки і пізніше приходили і ширились: раз хтось з самого Берліну привіз сплітку, що там вже пошито двісті тисяч одностроїв для українських вояків. Але це були радше побожні бажання, а не дійсність.

Але прийшов час, що німці під проводом свого фюрера Адольфа Гітлера мусли покутувати і платити за свої основні помилки, за неправду, за несправедливість, за вбивства, за свої всі злочини супроти людей і майна. В бойових діях німці втратили ініціативу, програли битву за Сталінград і почали відступати. Вправді українські землі ще були окуповані й фронт з кінцем лютого 1943 р. ішов приблизно від Ленінграду на південь через Новгород над Ільменським озером, Смоленськ, Орел, Білгород, Харків, ріками Дінцем, відтак Міюсом до Азовського моря. Одначе скоро почались бої, в яких німці, хоч ставили сильний опір, не мали вже сили не то йти вперед, а стабілізувати фронт. По якомусь часі німецькі армії, втомлені й здеморалізовані невдачами, покидали території, що їх колись здобували. Абсолютна справедливість таки карає за злочини однаково одиниці, як народи і держави.

В такому часі і положенні почали до Станиславова напливати неясні вісті в місяцях лютому і березні 1943 р. про заплановану українську військову формацію. Щойно 19 квітня 1943 вістку про намірене творення Дивізії Галичина подав в бюрох Союзу громад при Окружному старостві член Українсько-го Окружного Комітету, привізши її з дистриktу у Львові. Вже наступного дня

в доміцві УОК о год. 18:30 увечорі відбулися сходини колишніх українських старшин, на які зійшлося біля 70 осіб. Голова УОК проф. Микола Лепкий* дав такі пояснення: На спеціальній конференції у Львові шеф уряду дистрикту Галичина д-р Отто Бавер подав до відома, що Гітлер дав свою згоду, щоб створити українську, галицьку військову частину-дивізію. Склад її 25,000 до 50,000 осіб; зголошення до Дивізії добровільне. Мужва має складатись з добровільців-українців у віці 20 до 25 років. Дивізія буде моторизовано-кінна. У Львові вже працює в цій справі військова рада під проводом голови УЦК проф. д-ра Володимира Кубійовича. Буде вишкіл і будуть старшинські школи для молодих старшин.

На сходини зійшлися, очевидно, самі старші віком старшини, вже сиві чи лисі, бо молодих старшин у нас не було; всі відчували, що це далеко не те, до чого ми змагали і в додатку запізно, всеж це деякий здобуток і поступ, що його в даних обставинах треба використати. Настрій приявних був помірковано добрий. На зв'язкового для порушених справ, який має бути в контакті з Округним Староством, вибрано інж. Ілька Поповича**, що тоді працював в управі міста.

Пропаганда і зголошення до дивізії

Вже 29 квітня 1923 р. відбулась сесія волосних старшин і посадників, на яку запрошено представників УОК і українського духовенства. Анкета згл. нарада відбулась в Округному старостві о 11-ій год. до полудня. Промовляв д-р Альбрехт, який шойно вернувся зі Львова, інж. Гринів, працівник Шляхового відділу — від комбатантів, а також господар німець Зірк. Всі, очевидно, обговорювали справу дивізії. Відділ пропаганди при старостві одержав відозви губернатора в справі творення дивізії і їх розділено приявним.

Того самого дня увечорі з'явився на станції у Станиславові Мартинець, що їхав зі Львова до Надвірної. Його, на приказ з Берліну, вже вдруге арештували і він перевів у в'язниці у Львові коло 8 тижнів. Перед проголошенням творення Дивізії його і ще кількох товаришів звільнили і вони навіть взяли участь в церемонії проголошення. Всі вони були раніше старшинами легіону "Нахтігалль", що діяв на Білорусі.

Справа Дивізії була, видно, для німців, дуже спішна і до пропаганди в цій справі, крім цілого апарату Округного староства, УОК та військово-уповноваженого, притягнуто також начальників поодиноких громад, волосних старшин і посадників. 30 квітня УОК скликав сходини в театрі ім. Франка о 12-ій гол. вполудне. Зі Львова приїхав Михайло Добрянський: обосновував потребу створення Дивізії, бо це скріпить наше становище. Промовляв Ілько Попович, як військово-уповноважений, і о. Володимир Микитюк від місцевого УОК.

* Проф. М. Лепкий помер в перших днях січня 1945 р. під час скитання в Австрії.

** І. Попович, буювинець, помер в Німеччині.

Дня 6 травня 1943 р. увечорі на сходинах комбатантів привітні звітували про переведені ними поїздки в терені. Зголошення до Дивізії ідуть слабо, точної евіденції зголошених ще не зроблено. Вибрано комісію, яка обов'язана зайнятись виготовленням лєтючок, закликів, а також висланням референтів на суботи і неділі по селах в справі вербунку.

Того-ж дня пізно увечорі прибув до Станиславова полк. Альфред Бізанц, колишній старшина Української Галицької Армії, а з ним д-р Нойман і ще один старшина-німець, що мав стати головою набірної комісії. Вони відбули нараду з представниками українців і німців. Нарату відкрив коротким вступом д-р Бізанц, а обширно про пляновану дивізію говорив д-р Нойман. Між іншим він сказав, що з деяких відділів будівельної служби (бавдіст), утекло 90 відсотків робітників. Губернатор розпорядив, що зобов'язані до будівельної служби, отже ті, які вже є у відділах праці, або отримали візвання ставитися до відділів, не можуть голоситися до Дивізії, бо це спричинило б дезорганізацію праці. Хто втік, може безкарно до 15 травня 1943 р., вернутися до свого відділу. До Дивізії можуть голоситися ті, які закінчать будівельну службу. Робітники з Райху, що є на відпустці, не можуть голоситися тут, але мають вернутися на місце своєї праці і там дістануть змогу зголоситися до служби в Дивізії. Української поліції не прийматимуть до Дивізії, бо вона має виконувати службу на місцях.

Бізанц попросив українців до осібної кімнати і подав, що хотів би у нашій окрузі розпочати асентерунок вже 11 травня 1943 р. Йому пояснили, що в окрузі підготова так розплянована, що скінчиться шойно з кінцем травня. Зголошення ідуть слабо внаслідку загальної знеохоти. В Товмаччині в додатку протидіє польська пропаганда. Бізанцові привітні ставили різні питання у зв'язку з творенням Дивізії, зокрема, що буде з нашими політичними в'язнями. Бізанц відповів, що частину їх вже звільнили, частину випустять і в тому напрямі ідуть старання, але декотрі з них залишаться ув'язнені. Влада має протоколи з різних засідань Бандерівської групи, з яких виходить явно її вороже наставлення і протинімецька діяльність. В таких випадках годі рахувати на звільнення.

Колишні старшини задержать ті військові ступні, що їх мали в австрійській і Українській Галицькій Армії. Всі вступаючі до Дивізії з закінченою середньою освітою ідуть, як аспіранти, і з них вийдуть молоді старшини. Де буде вишкіл, де будуть кадри, ще не відомо.

На тій нараді вже спільно і німці і українці вирішили, що набір комісія почне тепер в Коломийській окрузі, а до Станиславова вернеться пізніше. Коломийська округа має чотири тисячі зголошених, а Станиславівська сподівається, що матиме до п'яти тисяч.

В неділю 9 травня 1943 р., о год. 10-й рано в театрі ім. Франка почалася величава маніфєстація в справі творення Дивізії. Говорив д-р Альбрехт,

о. Микитюк і інж. Попович. Грала українська поліційна оркестра і прегарно співав хор “Думка”. Багато людей, які не вмістились у театрі, стояли на площі побіч театру. О год. 12 оформився парадний похід, який перейшов вулицями Станиславова. Наступного 10 травня почався перегляд річників 1920 до 1925, до праці в Райху. Хто з тих річників зголосився до Дивізії — не підлягав тому переглядові.

Почалася пильна праця в окрузі. Агітували, переконували, говорили і німці і наші. Зголошення до Дивізії йшли різно, то легше, то тяжче. Кожний зголошений до Дивізії доброволець отримував довідку про зголошення.

Набірна Комісія і техніка перегляду.

Набірна Комісія, яка згори розплянувала, де буде працювати і які села чи міста в даних осередках мають являтися, почала працювати в Станиславові 15 червня 1943 року, в приміщенні пожежної сторожі. Минув якийсь час, щоб розмістити все так, як того вимагала Комісія. До праці притягнуто багато помічних українських сил, що їх рівнож розміщено і приділено їм працю. В Комісії були чотири німці, а з них один лікар поручник був головою Комісії; інші німці були підстаршинами. До перегляду прийшло місто Станиславів. Голова Комісії, погодився з окружним старостою, що з метою заощадження часу перед Комісією не допустять тих зголошених добровольців, яких конечно треба для праці на місцях. Ту працю буде виконувати сам окружний староста, або ним уповноважена особа. Перед початком властивої процедури голова Комісії зібрав на повір'ї старших віком добровольців і “на око” багатьох з них висортував і відіслав геть, а між ними багатьох колишніх старшин. Згодом так само посортував малих ростом і деяких відпустив, інших призначив для перегляду.

Техніка перегляду була така: при вході вартувий пожежник впускав групами по п'ять до десять осіб, які входили до першої кімнати і виказувалися своїми довідками зголошення. Дві помічні сили переглядали листи зголошених з даної місцевости і зазначували явку. Окружний староста або ним уповноважений відготовував тих, котрих треба до праці на місцях. Чотири писарі виповняли сині анкетні карти, на яких вписували особисті дані. З тими картами зголошені йшли до дальших оглядин. Дальша стадія вже властивих оглядин, коли добровольці вже роздягнулися, це поміри зголошених, що їх переводили два німецькі підстаршини з нашими помічниками. Німці рівночасно перевіряли расу. Висліди вписували на анкетах. В інших приміщеннях українські лікарі переводили лікарські оглядини. Два були зі Львова, а третім був станиславівський окружний лікар Іван Белей. Один з них бадав очі, а два дальші серце, легені і цілий організм. Висліди перевірки і завваги лікарі нотували на окремих білих картках. По такій перевірці доброволець ішов до кімнати, в якій працював німецький лікар, голова Комісії, який рішав остатічно про здатність і давав на анкеті свій знак.

З тими документами добровольці йшли до дальших двох кімнат: до одної неприйнятї, куди йшли й усі реклямованї, що не переходили лікарських оглядин, а до другої здатні до військової служби. В тих кімнатах виповнювали для них потрібні документи, а прийнятї отримували додатково відзнаку, галицького левика.

Першого дня прибуло досить багато зголошених, так, що був навіть натовп. Того дня перейшло Комісію коло 280 осіб, але відсоток здібних не був високий. Наступного 16 червня, працівники Комісії набрали вже вправи і праця пішла гладше. Добровольців явилось багато, так, що всіх не можна було оглянути. Коло сто пересунено на інший день.

Увечорї вже в місті почали ширитися сплетні, що зголосилися деякі старшини, але до війська не йдуть і реклямуються. Це, мабуть, у зв'язку з тим, що голова Комісії багато старших віком старшин відкинув без перевірки, як нездатних.

Увечорї управа міста погостила членів Комісії вечерєю в німецькому ресторані.

17 червня ставали добровольці з волостей Пасічна, Боднарів і Угорники. 18 червня прийшли зголошені з волостей Черніїв і Лисець. Явка в обох днях досить добра, хоча не всі зголошені прийшли.

За чотири дні праці Комісії в Станиславові, переглянено понад дві тисячі добровольців, а здатними признано приблизно тисячу триста.

Праця Комісії в Станиславівському повіті

Почався набір в околиці. Першим на чергу прийшов Єзупіль 19 червня 1943 р. Німці їздили своїм автом, а українські працівники, в числі п'ятьох осіб, вживали авта окружного староства. В Єзуполі помітний гірший настрій. Зголошених прибувало небагато, а і ті, що прибували, надумувалися і до комісії йшли без порядку. Вислід загально слабший. Одне село Побереже стануло добре і в порядку. Це був перший день, в якому Комісія працювала без поспіху, не було стиску. На ніч Комісія вернулась до Станиславова.

Раненько 20 червня виїзд до Богородчан, де ставали зголошені з Богородчанської і Ляховецької волостей. В обох волостях було 210 зголошених, стануло 177. Тому день був легкий, бо звичайно Комісія так плянувала, щоб денно обслужити коло 400 осіб.

Набір в Надвірній і Делятині

21 червня 1943 р. перегляд в Солотвині, де станули волості Солотвина, Яблінка, Старуна і Росільна. Помагав німець, надвірнянський ляндркомісар Ліпс і українець, повітовий староста мгр. Стефанюк. Ставка досить добра. Тільки село Кричка не дописало, явилось кількох.

Комісія ночувала в Надвірній і там 22 червня почала працю. Ставала сама Надвірна — місто і Битьків — село і копальня. Зголошених явилось ба-

гато, слідний стиск. Одначе для нафтового промислу в Битькові треба було реклямувати понад 30 зголошених робітників.

25 червня Комісія працювала в Делятині. Добровільці явилися численно. Не стало часу всіх перевірити і коло 100 осіб відставлено на пізніше. Було дещо клопоту з прохарчуванням. Місцеві німецькі уряди придержувались строго приписів і давали невивстачальні приділи на картки.

26 червня перегляд в Ланчині в Будинках саліни, яка тоді не була чинна. Явка добровольців може найгірша в окрузі. Приходили гурти зголошених, дискутували, довго надумувалися, аж хтось таки йшов перед Комісією. “Чому ж ви, хлопці, зголосилися, а тепер маєте сумніви?” — “Та знаєте, не знати, кого слухати. З українського Комітету приїздять і кажуть, що треба нам йти в Дивізію, щоб мати своє військо. То правда. Але приходять молоді з організацій і кажуть не йти, бо німці нас мають за гарматне м'ясо. Це ті самі молоді, які, як лише прийшли сюди, дуже співпрацювали з німцями, казали, що будемо мати Україну. Хвалили німців і Гітлера, а тепер говорять щось цілком протилежне. І, знаєте, чоловік стане як та кручена ярка і сам не знає, що робить?” “Гарно відповідаєте, але зголошення до Дивізії добровільні і ніхто вас не силував”. “Е — відповідають, — силував, не силував, але, як не до Дивізії, то заберуть до Німеччини на роботу, або до бавдінсту. От таки піду і стану перед Комісією — все таки легше дихати, як людина має зброю”. Таких розмов було більше і не лише в Ланчині.

27 червня 1943 р. був набір в Микуличині. Працівники набрали вправи, і праця йшла жвавим темпом, справно. В Микуличині жила сім'я Полотнюків; він був надлісничим, а вона — письменниця. Інж. Полотнюка прийняли до Дивізії, але як надлісничого реклямовано. Недавно пізніше гестапо арештувало його і розстріляло в жовтні 1943 року. Полотнюкова, її псевдонім Ірина Вільде, осталась з двома гарними малими синами.

В днях 28 і 29 червня Комісія перевела перегляд добровільців в Товмачі для повіту Товмач.

30 червня Комісія урядувала в Галичі і там закінчила формально асенгерунок в окрузі. Одначе 1 липня 1943 Комісія працювала ще додатково в Товмачі.

Набір в Калуському повіті

В часі творення дивізії Калуш творив ще осібне Окружне старство, що обнімало Калуський і Долинський повіти. Скоро опісля ту округу розв'язано і прилучено повіт Калуш до Станиславівської округи, а Долина відійшла до Стрийської округи.

І в Калуші і в Долині діяли українські Допомогові комітети і військові управи, які переводили акцію: вели пропаганду, помагали при перегляді зголошених добровільців. Головою Українського комітету і головою військової уп-

рави в Калуші був Ізидор Пігуляк, який дуже широко і серйозно займався вербуванням добровольців і всіма справами зв'язаними з творенням дивізії, бо був переконаний, що то буде початок і зав'язок української армії. Походив він з Буковини, служив в армії УНР і працював якийсь час у морському міністерстві УНР.

Видатки військових управ в Калуші і Долині покрив Союз Громад.

Свято Дивізії в Станиславові

В неділю, 11 липня 1943 р., в дощову погоду, відзначав Станиславів "Свято Дивізії". Збірка на грищі Каси Ощадности. О год. 11-ій з'явився губернатор д-р Отто Вехтер (Wächter), якого при вході привітав голова ОК проф. Микола Лепкий, три жінки подали хліб і сіль, три дорослі дівчата, квіти, а троє дітей привітали також квітами, всі в народніх строях. На площі Службу Божу в асисті численного духовенства відслужив о. Іван Лятишевський, єпископ-помічник. По Службі Божій почав формуватися похід, але почав падати дощ. В поході пішли комбатанти, добровольці до Дивізії і Українська Служба Батьківщині (так гарно називалася примусова праця, себто бавдінст), а також відділ кінноти з довкільних сіл. Похід затримався в середмісті, на площі біля пошти, куди долучилися жінки і дівчата, які внаслідку дощу не могли взяти участі в поході. О год. 13:15 з приготовленої трибуни виголошено промови. Відкрив окружний староста д-р Альбрехт. Найгарнішу промову, змістом і формою виголосив о. Володимир Микитюк від УОК. Говорив Губернатор, а від Військової Управи у Львові інж. Михайло Хроновят. Закінчив полк. Бізанц. Німецькі промови перекладали на українську мову.

Дощ ушух і з площі сформувався похід, який пішов вулицями Губернаторською, Коновальця, а біля двірця знову завернув на Губернаторську. Перед будинком окружного староства (будинок колишньої дирекції залізниць), від години 3 по полудні Губернатор в оточенні німецьких і українських досгойників приймав дефіляду. Перейшли ряди комбатантів, прийнятих до Дивізії добровольців, хлопці з будівельної служби, чоловіки, жінки, дівчата, а на кінці кіннота. Дуже гарні були групи жінок і дівчат в народніх одягах. Вони бідаки у вишивках помокли і померзли, але йшли гарно і бадьоро. Перемаршувало коло 6,000 осіб, а в тому коло 2,000 добровольців. Похід тривав більше години.

Після походу на сесії волосних старшин і посадників, д-р Альбрехт повідомив, що в Тернопільську округу вдерлися партизани. То була перша вістка в Станиславові про появу загону Ковпака, який в скорому часі накоїв багато лиха в Станиславівській округі.

О год. 19:30 увечорі відбувся концерт. Співав лише хор "Думка", але співав прекрасно. Багато співаків прийнято до Дивізії і вони концертом прощалися із станиславівською українською публікою. На концерті був і губернатор, який перед тим вспів відвідати школу жіночих фахів на Майзлях.

Покликання і виїзд на вишкіл

Дуже скоро почали приходити поодинокі візвання, скеровані до колишніх старшин, щоб явилися до служби в означених місцях.

Перші збірні візвання прийшли дня 13 липня 1943 р. і їх привіз зі Львова післанець. Було 305 візвань. Працівники Союзу Громад мусіли швидко ті візвання посортувати, поділити на староства і волості та поробити списки. Знову ж післанці з волостей вже ждали, щоб доручити візвання адресатам. Доручено візвання і тим добровольцям, яких працедавці пізніше реклямували, а реклямаційні внески мала рішати Військова Управа у Львові, куди всі візвані мали явитися. На візваннях були такі місця призначення: Брно, Штральзунд, Штеттін. Вже 16 липня візвані явилися в Станиславові; їх приміщено в залі Сокола, а харчувалися вони в кухні УОК. Увечорі їх прощали від УОК голова Лепкий, єпископ Лятишевський і д-р Антін Княжинський. Дехто з візваних був також на концерті солістів у театрі ім. Франка, де в програмі співав Лев Рейнарлович, а на скрипці грала молоденька дівчина, Леся Деркач. В суботу 18 липня о год. 3-ій по полудні візвані явилися на площі на середмісті, яка тоді звалась площею Гітлера. Почалися святочні прощання, під час яких було вже чути відгуки гарматніх пострілів з півдня, як наслідок боїв з партизанами Ковпака. Відкрив і перший промовляв окружний господар Зірк, бо д-р Альбрехт за кілька днів перед тим виїхав на відпустку. Найбільш акуратну промову виголосив німецький старшина, місцевий командант (Ортскоммандант). Він сказав приблизно таке: українські товариші, ви відходите на вишкіл, за вами закривається цивільне життя, а починається військове, це життя для мужчин краще, бо мужчина стає мужчиною щойно тоді, як перейде військо. А на війні воїн має пам'ятати дві речі: свою рідну маму і свою батьківщину, тоді нічого лихе йому не болюче, хоч би мав і своє життя посвятити. Іменем місцевої Військової Управи говорив інж. Гринів. У супроводі оркестри помаршували візвані на двірць і там розмістилися у 3-ох товарових і одному особовому вагонах. Приїхав також транспорт з Чорткова, дехто з них всів до транспорту, а хто з них не хотів їхати товаровими возами, поїхав пізніше вночі особовим поїздом. Транспорт від'їхав до Львова приблизно 6-ої год. увечорі. День був гарячий, втомилися і добровольці і ті, що їх прийшли прощати на двірці.

День перед тим, 16 липня, прийшла дальша партія візвань — разом 325 осіб. Їх скоро посортували ті самі працівники і передали далі. Це прийняті до Дивізії з самого Станиславова і близької околиці. На візваннях місце ставки — Краків, але вони мали перед тим бути у Львові і вже 19 липня о год. 7-ій рано від'їхали до Львова в чотирьох для них зарезервованих особових вагонах. Деякі добровольці не прийшли на час і їх на збірному пункті "Соколи" начислено 67. По полудні до поїзду додано два особові вагони і ті призовники від'їхали до Львова.

Від реклямованих, які вернулися зі Львова, прийшли перші описи дальших подій, зв'язаних з першим транспортом. Поїзд станув аж в Ходорові, бо греба було відділити кілька вагонів, в яких їхали СС-и до Стрия і відчепити особовий віз, який загорівся. Дійшло до бучі, коли в ресторані на двірці дивізійникам не хотіли подати пива, хоч шинкували іншим гостям. У Львові ночували в касарнях, діставали військовий харч. В неділю 18 липня всі брали участь у святі. Була Служба Божа, похід на площу біля театру, де між іншим промовляв і губернатор. Потім дефіляда. По полудні від'їздили добровольці до місць призначення.

У Львові не була узглядна реклямація кол. старшини з Яблінки Тита Стефанова (Т. Стефанів, пор. УГА, сотник Дивізії, помер 28 червня 1966 р. у Лондоні, Англія) і посадника Товмача Твердохліба, а адвокат д-р Жук з Надвірної не хотів скористати з реклямації і не вернувся.

Д-р Кофлер, заступник неприявного д-ра Альбрехта, дістав був доручення, мабуть, від місцевого гестапо, покликати 100 до 150 добровольців, яких мали вжити для утримання порядку в окрузі. Кофлер звернувся у тій справі до дистрикту у Львові, а звідки прийшла, очевидно, заборона.

22 липня, прислала Військова Управа у Львові дальших 243 візвань. Всі покликані були обов'язані явитися у Львові 30 липня на 12-ту годину. Візвання поділено і передано дальше адресатам. Покликані від'їхали з Станиславова дня 30 липня о годині 4.15 рано.

По всяких вишколах покликані збиралися в Пусткові біля Дембіци, в Західній Галичині, в таборі т. зв. "Гайделягер".

Кошти Військової Управи у Львові покривав державний скарб, а кошти окружних і повітових уповноважених покривали союзи громад. Таке розпорядження дистрикту прийшло до Станиславова 27 серпня 1943 року.

Тоді також Військова Управа почала збіркову кампанію на так зв. "концерт побажань", яка закінчилася 15 березня 1947 року концертом, що відбувся в Оперному театрі у Львові увечері того дня о годині 20-тій: проголошено, що дотеперішній вислід збірки дав 2 мільйони 300 тисяч золотих, але збірка ще не закінчена і датки впливають. Станиславів зайняв у збірці друге місце по Львові. Збірка піде на культурну обслугу добровольців Дивізії.

8 жовтня 1948 р. ранком прийшло 1,574 покликань для прийнятих до Дивізії з Станиславівської округи. Їх розділено та зо списками передано містам і волостям.

Того-ж дня прибули до Станиславова полк. Бізанц, д-р Шульце і мгр. Михайло Кушнір. Увечері в приміщеннях УОК вони промовляли на сходинах колишніх старшин, скликаних для тієї мети. Промови прибувщих не були приємні. Творення Дивізії не йде так, як би повинно йти. Не являються покликані, деякі втікають. Губернатор Вехтер не вдоволений і нарікає на українців, бо

можливо Дивізія не буде повна або її розв'яжуть. Лише Бізанц був оптимістом і твердив, що Дивізія буде. З промов видно, що між німецькою владою та українцями нема належної співпраці, нема гармонії. Німці ідуть своїми шляхами і не розуміють, та й не хочуть розуміти бажань і змагань українців, а українці не вміють вжитися в існуючі обставини і їх для себе якнайкраще використати.

12 жовтня Окружний староста вислав покликаним осібну пригадку, що мають обов'язково явитися 22 того місяця, бо в протилежному випадку будуть трактовані як дезертири, і до них можна буде застосувати ще й нове розпорядження генерал-губернатора з 2 жовтня 1943 р., яке погрожує карою смерти за акти, спрямовані проти німецької відбудовної праці в Генерал-Губернаторстві.

В суботу 16 жовтня, прийшло 1,175 дальших покликань. Окружний військово-уповноважений, хоч вже дещо розбудував свій уряд, не міг собі дати ради. Тому знову Союз громад виконав працю і перевів висилку візвань в терен округи. Явку тих покликаних назначено на 5 листопада 1943 р.

В неділю, 17 жовтня, по різних місцях округи скликано на сходини добровольців, покликаних на день 22 жовтня. На тих сходинах промовляли делегати з Уряду військово-уповноваженого і відпоручники вислані від УОК. Участь покликаних в сходинах була здебільша слаба.

Відправа добровольців 24 жовтня 1943 р. і дальші покликання

Покликані на 22 жовтня збиралися у Станиславові. Їх реестрували в пожежній сторожі і в кіні "Вікторія", і призначали їм місця для нічлігу. З ними приїздили і деякі волосні старшини. Наплив був задовільний. Ще й наступного дня, в суботу, прибували добровольці. Для них в театрі ім. Франка, о год. 15-ій, наші актори, скріплені акторами Київського театру дали ревію, а о год. 18:30 відіграли "Запорожця за Дунаєм". Гра чудова. Цікаво, що в оркестрі грало декілька малярських вояків, а диригував малярський поручник.

В неділю 24 жовтня, в гарній, сонячний день, на площі в середмісті, біля пошти, відбулася відправа добровольців. Говорив д-р Альбрехт, о. Микитюк і полк. Бізанц. Оркестра грала німецький і український гимни. Від 3-ої год. по полудні, добровольці навантажувались у вагони і від'їхали коло 17:30 увечорі. На збірних пунктах зарееструвалось 1,241 осіб, а виїхало 1,125 осіб. Транспорт ішов десь під границю Франції. У вагонах були печі, дрова, солома.

Для групи добровольців, покликаних на день 5 листопада, назначено сходини по містах і волостях в неділю, 31 жовтня. З ними мали поїхати і ті, що з будь-яких причин осталися від попередніх транспортів. Цього всього мали допильнувати волосні старшини і начальники громад. А добровольці інколи їм відплачувалися; ось в Чернієві вночі з 23 на 24 вони вибили вікна начальникові громади і волосному старшині. Колись, як відходили рекрути, ще за Австрії, то також бешкетували по містах і робили шкоди.

На апель в неділю 31 жовтня з деяких сіл добровольці цілком не явилися.

В п'ятницю 5 листопада 1943 призовники з'їхалися у Станиславові. Їх реєстрували таки на двірці в міру того, як прибували поїзди. Від'їхали вони транспортом в суботу увечорі, 6 листопада.

Військово-уповноважений реєстрував спізнених добровольців Дивізії, і їх ще кілька днів пізніше відставляли особовими поїздами до Львова.

Тодішні часи були дуже неспокойні. Побіч решток комуністичних партизанів, що діяли розкинено майже по цілій окрузі, почало активізуватися також українське підпілля. Його члени і прихильники перемовляли зголошених до Дивізії до себе і перепиняли ставку до Дивізії. Українське підпілля в окрузі називалося тоді "Українською Народною Самообороною". Знова-ж гестапо, якби умисно, дуже скріпило свою протиукраїнську діяльність. Гестапівці окружали села, робили облави, в'язнили, відбували суди і без розбору немилосердно розстрілювали наших людей, особливо молодь. А зі Сходу почала напливати хвиля біженців, що дуже відчула Станиславівська округа.

Вістки від покликаних

В половині листопада 1943 р. явилися в Станиславові деякі старшини Дивізії, які отримували відпустки. Старшини артилерії переходили вишкіл в Бенешові на Чехах, а тепер вони в таборі Гайделягер. Артилерія Дивізії зможе бути готовою шойно пізньою весною 1944 року.

З листів і особистих зустрічей з тими, які верталися з Дивізії, такий образ: основний вишкіл піхоти відбувався в Гайделягері. По інших місцях вишкіл артилерії, кавалерії, панцерних гренадерів та інших спеціальностей, з Дивізії повинна вийти гарна бойова одиниця. Добровольці-дивізійники назагал вели себе гарно. В таборі Гайделягер були також такі, що нарікали на всіх і вся, на людей, на старшин, на тяжкий вишкіл, на Військову управу, а також на їду: для одних кава солодка, а для других гірка, одним м'ясо добре зварене і свіже, а другим смердюче, одним капуста добре зварена, а другим сира. Старшинам старшого віку тяжко було переходити модерний піхотний вишкіл. Гарно і добре представлялися молоді дивізійники з середньою освітою. З них повинні вийти добрі старшини Дивізії і вони вже тепер мали найбільше праці при вишколі. Дещо слабше представлялися аспіранти на підстаршин. Один підстаршина при звіті твердив, що його до Дивізії взяли силою і тому він хоче вертатися додому. Небагато їх було, але були й такі, які викручувалися недугами і іншими причинами, щоб вернутися додому. Німці, старшини і підстаршини, поводилися з нашими вояками інколи й ліпше, як зі своїми, але це були вийнятки.

Мабуть, в неділю 14 листопада, був у Львові генерал губернатор Ганс Франк. Він прийняв українську делегацію, в імені якої промовляв д-р Володимир Кубійович. Франк дякував за співпрацю при створенні Дивізії, за добру здачу контингентів і спеціально подякував губернаторові Вехтерові, якого по-

зиція до того часу була дещо захитана. Здавалось би, наче німецька влада ставилась до українців добре і прихильно та признавала їх, як своєрідну силу. Але те, що діялось на місцях, зокрема в Станиславівщині, свідчило про щось цілком протилежне. Ціла плутанина, в якій годі було визнатися.

З кінцем листопада 1943 р., на сесіях посадників і волосних старшин, які відбувалися в повітах Станиславів, Надвірна, Делятин, Товмач, Галич і Калуш, який щойно прилучено до округи, окружний староста інформував, що стан Дивізії тепер 18,000. Набір до Дивізії був знову відкритий для нових зголошень. Якщо українці виставлять і дві і три дивізії, або і цілу армію, то це їм не зашкодить. Вишкіл Дивізії буде закінчений на весну 1944 і тоді вона буде вжита на східньому фронті. Родини покликаних до Дивізії дістануть підмоги. Тим родинам повернено також цивільні одяги дивізійників.

З нагоди Різдва в січні 1944 року, частина добровольців отримала відпустки і деякі з них приїхали в Станиславівську округу. Дня них в неділю дня 9 січня 1944 р., УОК чи військово-уповноважений влаштували прийняття в ресторані "Крим". Очевидно, були промови і привіти, добровольці співали, бавилися. Настрій був у них добрий і вони почувалися добре, так під фізичним як і моральним оглядом. Всі вони були доброї думки.

Родини добровольців відвідували їх спершу в Гайделягері, а коли Дивізію перенесено до Нойгаммеру на Шлеську, то відвідини відбувалися з обмеженням і там.

Німці перевели показову кару за дезерцію з Дивізії в селі Хлібичин, а українське підпілля за те саме покарало дезертира в селі Пациків. В обох випадках кара була дуже строга: сконфісковано рухоме майно, забрано скот і спалено дані господарства.

З кінцем лютого 1944 року частини Дивізії переїздили через Львів на схід, в околиці, де були червоні партизани. Один курінь завітав до дистрикту і до нього промовляв губернатор. Мабуть, в бою з партизанами на українсько-польському пограниччі, в одному з відділів Дивізії згинули два наші вояки з Станиславівської округи: Роман Андрійчин і Олекса Бобак, 23 лютого 1944 року. Про їх смерть команда повідомила Окружне староство, а воно в свою чергу повідомило родини з тим, що можуть взяти участь у похороні, який мав відбутися 26 лютого в Золочеві.

В тому часі, з кінцем місяця лютого 1944 р., лінія фронту на українських землях ішла приблизно від Дніпрового Лиману, через Корсунь до Шепетівки, а даліше на південь від Поліських болот Прип'яті лінією в околицях Рівного і Луцька; Ковель ще був в німецьких руках. В безпосередні фронтові бої увійшла Дивізії в місяці липні 1944 р. в районі Бродів.

Треба згадати також про бої частин Дивізії літом 1944 р. на Словаччині. Тоді партизани зайняли були частину Словаччини з Банською Бистрицею, як осередком партизанського руху, а також зайняли були Банську Шавницю.

Щоб очистити зайняті партизанами терени, німці зайняли цілу Словаччину, роззброїли частини словацької армії і розпочали безпосередню акцію очищення теренів зайнятих партизанами. В тій акції брали участь також частини Дивізії "Галичина". В половині жовтня 1944 р., бої проти партизан були настільки успішні, що звільнено Банську Шавницю. В тому місті знаходилася команда даного відтинку фронту, а також була команда одного куреня Дивізії, який тримав фронт у безпосередньому сусідстві Банської Шавниці. Так в самому місті, як в його околиці було дуже багато наших скитальців, яких були захопили партизани. Так наші стрільці, як і команда, помогли нашим біженцям у дуже великій мірі видістатися з тих небезпечних теренів і переселитися далі на захід у спокійніші райони Словаччини.

АДІНІСТРАТИВНИЙ ПОДІЛ СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ ОКРУГИ в 1941-1944 р.

Місто Станиславів (тепер Івано-Франківськ) — осідок окружного старо-сти. Повіт Станиславів охоплює вісім волостей, з них 63 громад.

Волость Боднарів: Боднарів, Бринь, Комарів, Майдан, Сапогів, Викторів, Височанка. **Волость Богородчани:** Богородчани, Богородчани Старі, Глибоке, Гринівка, Лесівка, Нивочин, Саджава. **Волость Черніїв:** Братківці, Хомяків, Хриплин, Черніїв, Чукалівка, Лячке Шляхоцьке, Опришівці, Тисменичани. **Волость Єзупіль:** Тязів, Ганусівці, Яструбівці, Єзупіль, Побереже, Сілець. **Волость Ляхівці (осідок у Богородчанах):** Дуброва, Глибоке, Горохолина, Горохолина Ліс, Грабовешь, Ляхів, Похівка. **Волость Лисець:** Дрогомирчани, Іванківка, Крехівці, Лисець, Лисець Старий, Посіч, Радче, Стебник, Забереже. **Волость Пасічна:** Ямниця, Клюзів, Пашиків, Пасічна, Павелче, Рибно, Угринів, Долішній, Угринів Горішний, Загвіздь. **Волость Угорники:** Добровляни, Колодіївка, Ксаверівка, Микитинці, Підляше, Підпечари, Угорники, Узінь, Вовчинець, Софіївка.

Повіт Галич охоплює місто Галич, чотири волості, в них 33 громад.

Волость Блюдники: Блюдники, Курипів, Острів, Перлівці, Селиська, Суботів, Пукасівці, Темерівці. **Волость Деліїв:** Бишів, Деліїв, Озерце. Кінчаки Нові, Кінчаки Старі, Кремидів, Межигірці, Тумир. **Волость Галич:** Хоростків, Гробиська, Козина, Крилос (з Четвертки і Підгороддя), Медуха (і Ворониця), Медина, Пітрич, Семиківці, Сокіл, Св. Станислав, Тустань (і Михайлівка).

Волость Марямпіль: Дубівці, Лани, Марямпіль, Марямпіль-село, Водники, Волчків.

Повіт Надвірна: охоплює місто Надвірна, вісім волостей, в них 45 громад.

Волость Гаврилівка: Боднарівка, Гаврилівка, Глинки, Ломаджин, Майдан Середній, Майдан Горішний, Парище, Велесниця, Велесниця Лісна. **Волость Яблінка:** Богрівка, Гута, Яблінка, Кричка, Кривець, Пороги. **Волость Пнів:** Бит-

ків, Пнів. Сримба. **Волость Перерісль:** Цуцилів, Фитків, Камінна Назавізів Перерісль, Тарновиця Лісна, Волосів. **Волость Росільна:** Хмелівка, Космач, Майдан, Прислоп, Росільна. **Волость Солотвина:** Бабче, Дзвиняч, Манява, Маркова, Монастирчани, Раковець, Солотвина, Заріччя. **Волость Старуня:** Гвізд, Молотків, Старуня, Жураки. **Волость Зелена:** Пасічна, Рафайлова, Зелена.

П о в і т Д е л я т и н охоплює місто Делятин, чотири волості, в них 10 громад.

Волость Яремче: Дора, Ямна, Яремче. **Волость Ланчин:** Добротів, Красна, Кубаївка, Ланчин, Саджавка. **Волость Татарів:** Яблониця, Микуличин, Поляниця, Татарів, Ворохта. **Волость Заріче:** Лойова, Луг, Ослави Білі, Ослави Чорні, Потік Чорний, Заріче.

П о в і т Т о в м а ч охоплює міста Товмач і Тисьменицю, вісім волостей, в них 65 громад.

Волость Хотимир: Бортники, Хотимир, Грушка, Озеряни, Олещина, Пужники. **Волость Марківці:** Хомяківка, Черносілці, Кривотули Старі, Марківці, Одаї (Слобідка), Погоня, Пшеничники, Слобідка (Одаї). **Волость Нижнів:** Антонівка, Братишів, Кутиска, Нижнів, Смерклів, Олешів, Остриня, Зегіря. **Волость Олеша:** Будзин, Одаї Гориглядські, Долина, Олеша, Вікняни, Боске. **Волость Отинія:** Бабинка, Хоросно, Голосків, Глибока, Грабич, Красилівка, Молодилів, Отинія, Скопівка, Струпків, Виноград, Ворона, Угорники. **Волость Рошнів:** Довга, Юрківка, Милованя, Рошнів, Стриганці, Вільшаниця, Буківна. **Волость Тарновиця Пільна:** Богородичич, Гостів, Королівка, Кривотули Нові, Прибилів, Тарновиця Пільна, Торговиця, Закрівці. **Волость Товмач-село:** Гринівці, Яцківка, Клубівці, Колинці, Локітки, Надорожна, Палагичі, Слобідка-Товмач, Попелів.

П о в і т К а л у ш охоплює місто Калуш, 8 волостей, а в них 69 громад.

Волость Голинь: Довга Калушська, Голинь, Кадобна, Кропивник, Пійто, Сівка Калушська, Тужилів. **Волость Лдзіне:** Камінь, Красна, Лдзіне, Петранка, Рівня. **Слобода Рівнянська,** Топильсько. **Волость Небилів:** Ясень, Небилів, Сливки, Слобода Небилівська. **Волость Новиця:** Бережниця, Берлоги, Добровляни, Грабівка, Ляндестрой, Новиця, Угрів Середній, Угрів Старий. **Волость Томашівці:** Цвітова, Дуброва, Довга Войчильська, Копанки, Лука, Негівці, Перекоси, Томашівці, Земянка. **Волость Верхня:** Болохів. Гуменів, Колинки, Мостище, Станкова, Стефанівка, Верхня. Загадка, Збора. **Волость Вістога:** Бабин Зарічний, Хотінь, Яворівка, Мислів. Підгірки, Підмихайле, Рип'янка, Студінка, Вістова, Завій. **Волость Войнилів:** Бабин Середній, Довпотів, Довжанка. Дорогів, Дубовиця, Колдіїв, Кудлатівка. Мошківці, Павликівка, Перевозець, Сівка Войнилівська, Середне, Сільце, Слобідка, Войнилів.

Завважені похибки

Має бути: ждала на покликання до збройної... Ст. 13-ий знизу є: розмістилися у 3-ох товарових вагонах. Має бути: розмістились у 8-ох точарових вагонах. Ст. 9-та 13-ий рядок знизу є: яка закінчилася 15 березня 1947 року. Має бути: 15 березня 1944 року. Ст. 9-та 8 рядок знизу є: 8 жовтня 1948 р. ранком. Має бути 8 жовтня 1943 р. ранком

